THEELOGIA MEDICA,

i. e.

De

Uſu & Abuſu Potûs

Calidi cum herba THEE,

EXERCITATIO,

Quam

Sub Præſidio

DN. JOHANNIS THILE,

Med. Doctoris, Botan. & Anatom.

Prof. Publ. Sereniſſ. Princip. Anhalt.

Archiatri,

Dn. Patroni atqve Præceptoris

venerandi,

Publico expoſiturus eſt

CAROLUS CHRISTIANUS

KIRCHMAJERUS,

Wittebergenſis,

Ad D. XXXI. Decembr. A. M DC LXXXVII.

In Auditorio Medico.

WITTEBERGÆ,

Excudebat CHRISTIANUS SCHRÖDTERUS, Acad. Typ.

Prodromus.

EFfatum est ex Tripode prolatum illud *Curtii* L. 4. c. 10. de gest. Alex. Magni: *Nulla res efficaciùs multitudinem regit, quàm superstitio:* qvod in universum tamen ad opinionem & imaginationem, sæpiùs ridiculam, accommodari potest. Domina hæc animorum, atqve utinam non crebrò etiam tyrannus, imperat diviniori parti hominis, intelligenti animæ. Qvis etenim ignorat, potiorem Orbis habitati partem ad inepta & ex se incredibilia, propter superstitionem & opinionem, vel à teneris impressam, vel exemplo digniorum haustam abripi, non in civilibus duntaxat, sed & sacris? Testimonio religionum idololatria & diversitas cùm inter Christianos est, tùm inter alios, Ebræos & Muhammedanos maximè; de qvibus nihil ad nos attinet in præsens scribere. Id monuisse satis sit, qvod vulgò dici solet: *Mundus regitur opinionibus.* Opinio videlicet effecit, cur, qvæ benignitas divina affatim suggessit nobis alimenta & medicamenta, pedibus subjecta, oculis objecta, exolescant, &, in tanto æris desiderio, ingenti redimantur pretio ab exteris. Eò degenerârunt plurimi, ut malint disperire transmarinis mercibus ac rebus, qvàm qvotidianis passim obversantibus, & moderato harum usu prorogare vitam.

tam. Qvaſi à Natura derelicti ſint, ut ultra Herculis columnas medicinæ & opſoniorum causâ evagandum ſit; & vel ab inſula *Taprobana*, vel *Gange* fluvio, aut ab ignoto Nili ortu talia ſint expetenda? Hûc progreſſi ſunt inſaniæ nonnulli, ut *edules nidos* & opiparos è Regno *Tunqvin* verſus *Cochinchina*, ad *Gallos*, *Anglos*, *Batavos* delicias advexerint: de qvibus curioſus ſine compari luſtrator gentium, *Dn. Joh. Baptiſt. Tavernier* part. 2. Itinerar. rerum Indic. l. 4. c. 2. fol. 65. ſcribit: Indem ich von denen Niedlichkeiten dieſes Landes rede/ will ich ein paar Worte von einer Art Speiſe/die ſeltzam gnug iſt/ alhier melden/ das ſind nun Vogelneſter/welche nur in 4. Inſuln/an den Seiten nach Cochinchina/ anzutreffen. — Wenn man von Sachen/die damit zugerichtet ſind/ iſſet/ deucht es einen/ als wären dieſe Neſter von allerley Gewürtz/ ſo in Orient zu finden/ gemacht; ſind ohngefehr ſo groß/ als bey uns die Schwalben-Neſter. Sie werden überall in Indien herumb geführet/ auch nach Holland/ nur zur curioſität; vornehmlich aber nach Tunquin, da dieſes ſeltzame Leckerbißlein herkommet. Ich habe derer nicht allein in Franckreich gebracht/ und ſolche vornehmen Leuten verehret/ ſondern habe derer noch zum Beweiß der Warheit etliche/ die einer meiner Freunde mit aus Holland gebracht. &c. Qvid per gulæ hæc irritamenta aliud lucramur, quàm ut ad horum ſtata intervalla novi exteriq; ſæviant in corpus morbi? Et veluti in tantâ æris ægeſtate perdi aliter pecunia non poſſit, niſi per humanum corpus egerantur empta pretiosè etiam ab Antipodibus! Qvàm facilè erat, ſupervacuis carere, ſi compeſcere luxuriem, aut exuere opiniones ſtolidas noſtrates Europæi poſſent. Inde immenſa narium gulæqve miniſteria, & exqviſitiſſimi paratus ferculorum. Parum abeſt, ut exemplo *Elagabali* hi tales Pſittacorum

lin-

lingvas ad luxûs infinitam ostentationem deniqve apponant. Longiùs enumeratu foret, si imaginarias, aut supra fidem tamen dilaudatas *Moxæ*, *Nisi*, lapidisq; *Bezoar* adulterati toties virtutes (*Badzahard* appellant *Persæ*, *Arabes*, *Scaligero* in opere subtilit. *Velschioq;* testibus, præfat. de Ægagropil.) examini subjicere ingrediamur. *Succolatæ* parcimus & *Coffi*, propter Asiæ & Africæ consensum; intra seculi unius spatium nobilitatis adeò, ut, cùm ignoraretur *Coffi* usus anteà, ab Eremita *Schicksiadeli* inventus supra annos XC. nunc in Anglia, Belgio, Germaniaqve vertat in familiarem potum. Solum nunc sufficiat expendi diligentiùs Idolum Herbæ THEE. Faxit Deus, ut hic labor in Naturæ veritatem, proximi salutem, & imprimis gloriam divinam expetat & cedat!

CAPUT I.

De Antiqvitate & utilitate potûs calidi.

§. 1.

SApienter, uti solet, *Baco de Verulamio* in Hist. vit. & mortis: *Miramur*, scribit, *quomodo illud calidum bibere* (*quod apud Antiquos in usu fuit*,) *in desuetudinem abierit*. *Bernard. Swalbe* autem in Ventric. qverel. ad veterum & recentior. mores hodiè respiciens: *Malè*, inqvit, *etiam calida in luxum versa*. Si qvis & usum & abusum herbæ *Thee*, *Coffi*, & similium consideret, ut passim seculi in morem vertit, meritò accuset potiones calidas in luxum versas. Contra Medicum Romanum quendam, quem non nominat, promisit ex professo se disputaturum *Bartholomæus Paschettus*, *Veronensis* lib. 2. de Destillat. c. 4. uti confutaret asserentem, neque olim veteres, nec hâc ætate Indiarum populos potu calido inprimis uti. De antiqvis multa eleganter *Joh. Guilielmus Stuckius*,

l. 3. Convival. c. 6. Prolixissimè aggressus rem *Antonius Persius*, conscripto Idiomate Italico tractatu, plurimis desiderato, paucioribus fortasse viso, nec translato in Latinum hactenùs sermonem, „cujus illa est inscriptio: *Del bever caldo, costumato da gli „Antichi Romani, Trattato d' Antonio Persio; nel qual si „bruova con l' historia & essempio de gli Antichi, & con la „ragione, che il bere fatto caldo al fuoco e di maggior gio„vemento & forse anche gusto, che non e il freddo hoggidi „usato, al Papa Clemente Ottavo.*

§. II. Qvædam etiam ad historiam hujus rei pertinentia produxit *Ludovicus Nonnius*, *Antwerpianus* Medicus, de re cibar. l. 4. c. 6. Qvi de θερμοποσίᾳ i. e. potu calido Dissertation. Medic. conscripsit & Argentorati publicavit Celeberrimus Professor atqve Medicus ibidem, *Marcus Mappus*, ad *Johannis* provocat *Freinshemii* dissertatiunculam de potu calido, perscriptam ad Archiatrum illustrem olim, *Joh. Kuefferum*. Ut vel inde certum sit, errasse *Hieronymum Mercurialem*, studiis & ratione veterum exercitum, cuiqve in qvamplurimis nec cura in pervestigandis antiquissimis, nec explicandi defuit judicium, (ut cum *Freinshemio Conringius ὁ πάνυ* censuit in Introd. ad universam Medicinam, quod asseruisset: Nunquam bibisse calefactam aquam veteres inter convivia; vel, tantùm aliquâ affectos valetudine, vel illos denique, qui cupiebant vomere; ut copiosiùs ingurgitarent, ante cœnam aquæ calidæ fuisse usos potu. Qvam sententiam fecerunt quoque suam, teste *Mappo*, dissert. Medicâ de pot. cal. §. 17. pag. 7. *Nicolaus Masinius*, *Cæsenas* lib. de pot. gelidi abusu; *Horatius Augenius*, Tom. 3. Epist. Medic. l. 10. epist. ult. *Andreas Baccius* in histor. vinor. l. 4. *Iosephus Castalio* de frig. & calidæ potu, aliiq; , *Nonnio* monente.

§. III. Potum illum veteres vocârunt *caldum*, sive calidum per syncopen, & *potum calidæ*, maluerunt dicere, qvâm calidum. Sic *Martialis*:

Caldam poscis aqvam; nondum mihi frigida venit.

Aqva ista etenim decoqvebatur, & excocta denuò frigidabatur; cujus

cujus voluptatibus adhibitæ jam moriturus exclamavit Nero Imperator: En decocta est Neronis! vid. *Casp. Barthius* lib. Advers. 10. c. 1. Lepidam de *calda aqua* retulit historiam *Christoph. Lehmann*. Chron. Spirens. l. 2. c. 45. *Calda potio* Arnobio non tantùm, sed & *Vitruvio Horatioq;* nota. *Tacitus* Annal. 13. c. 17. v. 3. ubi de *Britannico* extincto per venenum agit, potionem memorat præcalidam exhibitam in cœna. Testimonia collegit plura Nobiliss. *Freinshemius*, Romanos pariter ac Græcos veteres non tantùm in usu, inter sanos atq; ægros, sed & in deliciis conviviisqve publicis potiones habuisse calidas. Tantoperèq; potûs calidi amore captum pop. Rom. ut mollitiem & luxum pœnis coercere opus foret; penes qvos potestas erat prohibendi. Neqve heri demum nudiusve tertiùs in Oriente ultimo *Sinenses* & *Japonii*, sed ab antiqvo tempore, ut ipsi confitentur, observârunt morem calidæ bibendæ. Medicus insignis *Nicolaus Tulpius* lib. 4. Observ. Medic. cap. extr. exempla talia collegit multa; qvibus adde, qvæ de potu *Coffi* seu *Coava* Arabum, nec non Ægyptiorum *Prosper* attulit *Alpinus* lib. de Ægyptior. Medicin. & illor. plantis. Conf. & *Bartholom. Paschett.* l. 2. de Destillat. c. 4. & Dn. *Laurent. Straussium* disp. de *Coffi*.

§. IV. Præter verum necessariumq; differentiam admittit inter *calidam* & *caldam* lib. 5. circ. fin. de abusu potûs gelidi *Massinius*; secundum qvem vocatur aqva *calefacta calida*; sed *calda*, qvæ in conditione naturali permanet; nulloq; casu fit calidior frigidiorve. Sed fallitur, aut fallit; dum promiscuum ignorat vocis usum. Sic *caldarium* veteribus significabat balneorum locum; testibus *Vitruvio*, lib. 5. c. 10. & *Statio Caldarium* æs *Plinio* vocatur ductile; qvod funditur tantùm, & fragile à malleis evadit. *Caldus, caldius, caldiss.* probavit *Varro* de re rusticâ; *caldariamq;* cellam refert *Plinius* in Epistolis; ut *caldamentum* ein warm Tuch / *Marcellus Empiricus*, aqvamqve *Caldam Ulpianus* l. 19. §. 2. D. Locat. Cond. *Caldor* usitatum nomen *Gellio, Varroni* & *Arnobio*, *Caldarium* vocavit hypocaustum *Greg. Turonens.* c. 98. de glor. Confess. ap. *Voss.* de vit. serm. Qvanqvàm

vasculum per id intelligat *Borrichius* Illustris, p. 54. in Cogitation. de L. L.

§. V. Sed missis his, ad rei & vocabuli antiqvitatem pertinentibus, utilitatem potûs calidi spectemus potiùs. Innumera proferri facilè exempla possent horum, qvi à potu frigidæ, aut lavandi solo usu, immaturum sibi obitum accelerârunt. De potu autem calido, qvòd damnum magnum aliqvod intulerit, nil qvicqvam annotatum reperiri scribit *Persius* laudat. suprà c. 12. Qvi „sub fin. c. 5. pace Plinii fatetur: Anzi vo dir qvesto, con pace di „Plinio, & di chi altrimente sente, che sia più naturale il ber cal- „do al huomo, che non e il freddo. Rationes vis? has accipe: Natura sani hominis & vivi in calore debito consistit. Qvare veteres, inprimis *Aristoteles, Hippocrates*, (& qvi non tandem?) τὸ θερμὸν, τὸ θεῖον, vitæ pabulum & alimentum nominârunt, *Calidum innatum*, appellantes. Nulla res elementaris adeò cum vitali luce insitâ symbolizare solet, atqve τὸ θερμόν. Infantibus in utero, & extra uterum Natura provida de potu calido prospexit primùm. Qvid? qvòd bruta qvadrupedia tenella, agni, hædi, vituli, eqvini aliiqve pulli, matrum ubera lactendo, potum calidum & depellendæ siti, & stabiliendæ vitæ maximoperè commendent. Thermarum usus; non externus ille modò, sed & internus, cur conducit adeò, qvàm qvòd analogus sit vitæ? *Certè juscula illa,* „ inqvit Dn. *Freinshemius, qvæ, cum cibum capimus, ferculo-* „ *rum pompam ferè ducunt, qvantum distant à potu? Sa-* „ *nè videor videre mihi qvædam in illis antiqvi moris ve-* „ *stigia; præsertim cùm Hispani ipsum adhuc vocabulum* „ *CALDO servent. Qvin & Galli nomen jusculis à potan-* „ *do, (potages) nostrates à sorbendo* Suppen/ *dedere. Ita-* „ *qve nunc etiam per totam propè Germaniam aliàs cere-* „ *visiæ, aliàs vina calida bibuntur, crebriùsq; atq; copiosi-* „ *ùs, qvàm ut medicamenti causâ sumi credas.* Hæc *Freinshemius* verissimè.

§. VI. Prætereà certissimum est, corrigi decoctione ac salubriora reddi optimè ad ignem calefacta. Et qvis nescit, novas

etiam

etiam impuras, noxias & crudiores emendari coctionibus solere? Paucis multa: Amicum calidum naturæ nostræ; inimicum verò frigidum. Sapienter, uti ferè omnia, *Hippocrates*, Aph. V. Frigidum inimicum ossibus, dentibus, nervis, cerebro, dorsali medullæ, calidum amicum. Frigidum convulsiones, tetanos, nigrores & rigores febriles affert. v. 17. Frigidum ulceribus mordax, cutem obdurat, insuppurabilem dolorem facit, convulsiones creat. v. 20. Herpetibus exedentibus, sedi, pudendo, utero, vesicæ, his omnibus amicum calidum, interimens & inimicum frigidum. *Hippocrates* Latinus *Celsus* l. 9. Frigus inimicum Seni, tenui, vulneri, præcordiis, intestinis, vesicæ, auribus, coxis, scapulis, naturalibus, ossibus, dentibus, nervis, vulvæ, cerebro. &c. Tenendum nihilominùs, excessum omnem & abusum, dum in nimium abire solet, inimicum; moderata verò tutiora semper. Inde interim patescit, non tàm propter vires herbæ *Thee*, aut *Coffi*, quàm pro-„ pter calidas inprimis potiones consuli ventriculo & intestinis: „ ablui ac dilui sylvestres, acidos & venenatos sæpiùs in corpore, „ liquores, sales, atq; succos beneficio thermoposiæ; qvod proban-„ dum erat. „

CAPUT II.

De Elogiis Herbæ THEE ac usu.

§. I.

NEc primus, nec potissimus encomiastes extitit Idoli hujus Dn. *Cornel. Bontekoë*, cùm in praxi sua, tùm in theoria scripti, editi German. de *excellenti herba Thee*; nec solùm ante hoc triennium prolixo carmine ornavit hanc *Sinensem Theam* Polyhistor Gallicus, *Petrus Petitus*: invidendis illam cumulavit laudibus, inscriptione editâ peculiari, Nobilissimus Archiater Holsat. *D. Ioh. Nicol. Pechlinus*, qui & Aram huic Theæ, velut

Deæ, aut idolo potiùs, erexit, per ingeniosa lemmata. Panacéam, quasi omnium morborum turbæ aliquod Medusæ caput posset Thea objici, vocârunt plures; atque tantùm non in cœlum extulerunt tot mangonum fraudibus obnoxiam, & rariùs ad ipsos Principes Germaniæ perlatam incorruptâ bonitate herbam. Qvi πολλῶν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω, *Lugdunensis* Medicus, *Jacobus Sponius* biennio superiori publicavit Gallicum libellum, *Traitez nouveaux & curieux du Café, du Thé, & du Chocolade*; in quo operationes vendicantur *Theæ*, fidem omnem supergredientes. *Wilhelmi ten Rhyne* commentationem, imò commendationem Theæ, singulari studio repræsentavit & examinavit luculenter Francofurti, sub Præsidio Professoris Viri inclyti, *D. Bernh. Albini*, solertissimus *Joh. Melchior Gengius*. Jam tùm superiori seculo *Maffæus* Lib. 6. Indic. pag. 108. Idemque lib. 12. pag. 242. *Linschotanus* item de Insula *Japon.* cap. 26. atque ante hos *Trigautius* in descript. Regni Chinens. operam dederunt sedulam, ut non ignoraretur Thea. Meritissimus Cosmopolita, *Olearius Adamus* ille, dudum quoque in Itiner. Pers. cap. 17. hæc scripsit; fol. 599. edit. Slesvic. 1656. Zu Jspahan am Meidan ist unter andern Krügen (vel tabern. potator.) einer/ welche sie (die Perser) Tzai Chattai Chave heissen; in selbigen/ wie auch an andern Orten/ trincken sie ein heiß schwartz Wasser/ welches gekocht wird aus einem Kraute/ so die Usbeckischen Tartarn von Chattai in Persien bringen: Es hat länglicht-spitze Blätter/ etwan einen Zoll lang/ und einen halben breit/ siehet/ wenn es gedörret/ schwärtzlich/ rollet und krümmet sich als Würme zusammen/ es ist aber eben das/ was die Chineser Thee/ die Japaner und Jndianer Chia und Chaa nennen; denn bey diesen Nationen diß Kraut in grossem Werth gehalten wird. Die Perser kochen es mit klahrem Wasser/ Aniß oder Fenchel/ etliche thun auch ein wenig Nelcken darzu/ und versüssen es mit Zucker. Hat eine

con-

constringirende Krafft/ roboriret Magen/ Lung und Leber/ ja alle viscera, stärcket das Haupt/ und vertreibet die überflüßigen Feuchtigkeiten/ benimt den Schlaff/ daß man etliche Nächte auffbleiben/ und seine Sachen munter verrichten kan; wenn es NB. mäßig genossen wird/ soll es den Menschen gesund erhalten/ und zu einem hohen Alter bringen. Et ante ipsum *Nicol. Tulpius* l. 4. Observ, Medic, cap. 60. *Japoniorum* Tchiam (nam ita apud ipsos appellatur) pluribus depinxit lineis & encomiis magnificis cohonestavit ex *Matthæo Ricio*, *Ludovico Almeyda*, *Aloysio Frois*, *Jacobo Bontio*, ac aliis: ut supervacuus omninò labor esse videatur, plura addere elogia ex *Olai Wormii* Muséo, *Athanas. Kircheri* China illustrata, aut Atlante Sinico *Martinii*, aut *Jacobi Breynii* Centur. exotic. plantar. aut *Alexandri de Rhodes* sommaire des divers voyages & missions Apostoliques *à la Chine*; aut ex Curiosor. Germaniæ Ephemeridibus; ne noctuas Athenas mittere putemur.

§. II. Ad rem facit propiùs, mirari, aut rimari magis, *an, & unde tot effectus incredibiles ab una herbâ Orientis extimi sperari debeant?* In quâ dijudicanda re non præter rem præmittimus notatu digna verba equidem prolixiuscula, apprimè tamen facientia hùc, quia in Hodæporico Sinens. nupero adduxit *Petrus van Hoorn* part. 2. fol. 135. Unter andern heilsamen Kräutern hat das Sinesische Reich fast ein eigenes Kraut oder Gepüsche/ auff Sinisch The und Cha genennet/ davon die Sineser und ihre benachbarte Völcker den Tranck machen/ der mit dem Kraut eben dieselbe Nahmen The und Cha hat. Die Blätter dieses Krauts/ oder Gepüsthes/ sind den wilden Rosenblättern was ähnlich/ und soll niemand zweiffeln/ daß der The eine Art Rosen sey/ jedoch ist er nicht wild/ sondern zahm/ auch kein Baum oder Kraut/ sondern ein Pusch; weil er sich in viel Zweige und Reißlein vertheilet und ausbreitet. Dieser Pusch wird im Felde auf kleinen Hügeln ge-

gepflantzet/ etwan drey Fuß voneinander / und wächset si hoch und breit/ wie eine Europäische Rosen-Staude. Es sitzen die Zweige dieses gantzen Pusches/ von unten biß o-ben an den Gipffel allenthalben voll Bluhmen und dün-ner Blätter/ welche forne spitz zulauffen / umbher wie eine Säge eingekärbet/und dunckelgrün von Farbe / sind fast, wie die Pälmblätter; ohne daß sie was breiter und spitzer fallen; und wiewol die Blätter deß gantzen Pusches einer-ley Form und Gestalt haben/ist doch ihre Grösse so unter-schiedlich/ daß man an einigem Pusche wol fünfferley Blät-ter siehet : die erste und gröste Art / derer Gestalt mit den Blättern deß Garten Balsam-Baums gäntzlich überein-kommen / sitzen an den untersten Zweigen. Darauff fol-get die andere Art/ welche viel kleiner/ alß die erste ist. Und dergestalt werden alle fünff Arten dieser Blätter von un-ten biß oben immer kleiner. Aber wie viel ihre Grösse kleiner wird/ so viel wird allewege ihr Werth oder Preiß grösser. Denn wenn die Blätter gedörret/ und zubereitet/ gilt das Pfund derer / so die ersten sind / 5. Holländische Schilling oder 30. Stüber / die von der andern Grösse/ 15. Schilling/ die von der dritten 2. Reichsthl. oder 5. Hol-ländische Gülden / die von der vierdten 15. Gülden / oder 6. Reichsthl. die von der fünfften und letzten Grösse 50. ja zum öfftern 100. Gülden/ oder 20. biß 40. Reichsthal. wo sie wol bereitet sind. Hæc *Petrus Hoornius*, Legatione functus *Sinensi* & *αὐτόπτης*. Possem hîc, si opus foret, addere adhuc in India Orientali commorantis ultrà duodeviginti Annos *Dn. Christophori Nottnagelii*, Medici, Avunculi colendi mei, testimonium ad Optimum Parentem scriptum; ut appareat, in quanto apud Indos habeatnr pretio hæc genuina & ex prima dignitate Thea: sed, dum magis necessaria supersunt, brevitati potiùs studebo.

§.III.

§. III. Illud involvendum minimè silentio, nec moribus, nec morbis talibus notabiles *Iaponiæ* ac *Sinæ* incolas, ut Europæos, esse: degere in locis temperatis adeò, ut possit illis ferè tribui perpetuum ver. De Regno *Cochinchina*, proximo *Tounqvin*, prodidit memoriæ singularia Vir immortali dignus famâ, & sine exemplo redux toties ex Oriente, Magni Electoris Principis Minister hodieque Berolini, Dn. *Joh. Baptista Tavernier*, part. 3. Itinerar. lib. 4. c. 2. fol.64 edit. Norimb. Germ. Ex diversâ aeris temperie diversa corporis & temperamenti habitudo surgit; ut non frustra scripserit Galenus librum, quo temperamentum corporis sequi mores animi ostendit. Cous Sapiens propterea concludit περὶ ἀέρων libro: Magna ex parte hominum formas & mores regionis naturam imitari reperias, &c. ubi illa subdit: Quin & omnia, quæ è terrâ producuntur, terræ ipsius naturam seqvuntur. Dixerat nimirum anteà, qui fiat, cur diversos mores, morbos, motûs, qui in cœlo alio, & solo adeò remoto habitant experiantur? Rationem dat subtilis *Scaliger* l. 1. Commentar. in *Hippocrat.* de insomniis: quòd his similibusq; nationibus, ut multus, ita etiam dilutus sanguis sit, qui post primum æstuationis impetum defervescat. Inde Indos pariter & Mauros pertinacissimè obire mortem, verè ait. *Nec est* (ut *Huartus Ianus*, Doctor Medicus Hispanus scribit in scrutin. ingen. c. 4.) quòd ita longè abeamus, ac ipsas adeò procul à se dissitas invicem comparemus nationes. Quin si vel solas Hispaniæ provincias conferamus invicem, facilè nobis exempla vitiorum ac virtutum in ipsis patebunt indigenis. Hinc ingenia diversa diversiqve mores *Gothalanorum, Valentinorum, Murcianorum, Granatensium, Bæticorum, Estremeniorum, Lusitanorum, Gallæciorum, Asturianorum, Montanorum, Carthaginensium, Navarræorum, Arragonum, & in ipso Castellani Regni meditullio degentium populorum naturam faciem animiq; vitia & virtutes deprehendimus.* Jam dudum quoque *Cicero* 2. divinationum & de natura Deorum solicitè hanc rem expendit, ferè ut *Lucanus* 8. Pharsalicor. v. 363.

Omnis in Arctois populus qvicunq; pruinis
Nascitur, indomitus bellis & mortis amator.
Qvicqvid ad Eoos tractûs mundiq; teporem
Labitur, emollit gentes clementia cœli.
Illic & laxas vestes & fluxa virorum
Velamenta vides, —— ——

§. IV. Qvorsum hæc tàm operosè? dicat aliqvis: ut co
stet, inqvam, qvàm rectissimè: *Non omnia omnibus conducun*
dictum sit. *Seneca* rectissimè ad *Helv.* c. 6. *Hominum ingen*
ad similitudinem cœli sui componuntur. Alia nimirum aura, v
ta, vitia, alimenta & medicamenta sunt *Sinensium* & *Japonensiu*
alia *Europæorum.* Non ex qvolibet fit qvodlibet. Illi missi
nem sangvinis ad sanitatem ordinariam ignorant; nostri si
eâ vivere se posse dubitant. Illi thermopotæ Theam amant, n
stri vinum atqve generosos potûs hauriunt immodicè. Il
victum simplicem imprimis, nostri mille appetunt cupedias,
opsodædalorum chaos. Illi exqvisitis sese recreant odoribus, e
Ambra, Moscho, Cinnamom. oleo similibusqve; nostri homine
Nicotianæ fumo ad fastidium luxuriare solent. Illi ebriosita
tem nesciunt, sobrietatem nostri. Qvis miretur igitur, cùm cœ
lo, solo, salo, alimentis & medicamentis differant ab Europæi
Indi, non perindè usui esse illis posse, qvæ his sunt. Stultum ind
videatur mori, aut pericula subire tot, pro illa apportanda. Cre
dant, qvi volent, hæc elogia, qvæ refert Nobilissimus *then Rhyne*
„Sanguinem purificat, horrenda pellit insomnia, vapores à cerebr
„arcet malignos, vertiginem capitisqve dolorem (præsertim à cra
„pulâ ortum) mitigat, Hydropicis conducit, egregiè enim diure
„tica est; capitis rhevmata exsiccat, humorum acrimoniam cor-
„rigit, obstructiones viscerum tollit, visum instaurat. Cl. item *Piso*
„in Commentar. ad *Bontium*; Corpora reddit vegeta, imprimis au-

tem

n hebetiores à somno ac torpore sensûs expergefacit: Cor„
ilarat, timoremq; propulsat; intestinorum tormina ac flatus„
mpescit, illosqve qvi uterum infestant, discutit; viscera vires-„
roborat, reminiscendi vim exsuscitat, ingenium acuit, bilem„
rperat, nephritidem tollit medicamen lithontripticum &c.„
id inde seqvitur? Hoc nempe, ut exclamet personatus in
atro Roscius, exemplo Batavi illius Medicastri, cujus (impe-
ā priùs veniâ) consilium hîc adducemus:

Hout u hooft, en vooten warm,
Overlaedt met uwendarm,
Hout u gat gestaedig oepen,
Duck wils van the Thee soopen,
Laet den Doctor qvatly loopen.

conf. etiam *Bontek.* l.c. p. 418. 430. & 454. part. 3. Th.

illi fructus sunt, si spretis aliis necessariis, ex sola *Thea*, Pana-
fingitur, & qvasi Dea.

CAPUT III.

e Natura THEE, & abusu ejus, cum examine.

§. I.

Evolvimur nunc ad ipsum Herbæ examen, judicium inde, non studio partium, non irâ, non præconceptâ opinione, aliqvod laturi. Inter omnes autem constat, decantatam *Theam* adeò à multo tempore, incolis notam, nullo (ut *Japonenses* præ-
im) antiqvitatis vestigio apud oculatos aliàs Sinenses, inter hi-
glyphicos characteres existente; indicio evidenti, vel nullum
iis gentibus, vel obscurum, vel annalibus indignum usum fu-
isse;

issæ; donec peregrinorum novatorum cupido & credulitas superstitiosæ herbæ pretium imponeret. vid. *Guilielmus Piso* Comment in *Bontii* Historiam natural. & Med. Ind. c. 1. l. 6. interpretibu *Carone*, aliisq; Indiæ præfectis; nec non *Nicolaus Tulpius* Observ Med. l. 4. c. 60. *Jacob. Sponius* in Tractatu curios. de *Coffe, The &* *Chocolade*, Germanicè verso p. m. 131. licet contra terminum à Celeberr. D. *Simone Pauli* ab anno demum 1644. deductum, nimi angustum, historicâ fide confirmemur. Cùm non à *Bauhino* modò in Pinace Ao. 1623. sed & seculo superiori ejus mentionem factam fuisse constet. Avitis interim temporibus nihilo infelicioribu existentibus, decessisse pristinæ longævitati securitatiqve, herbæ defectu, nec accessisse usu qvicqvam, compertum sit. Ut causæ autoritas admodùm vacillet, certissimaqve fraudis atq; vanitatis suspicio relinqvatur.

§. II. Rarioris proventûs atqve tardioris esse cùm in Japonia, tùm in *Sinâ*, nec suâ sponte, sed tertio demum anno e semine, singulari culturâ resuscitari, adeoqve caram haberi, palàm est; ut non qvinqvaginta, vel centum libris Gallicis, se qvingentis redemptam Dn. *Tavernier* testetur, raroq; ad nos, fatente ipso *Bontekoë*, part. 3. Thes. 51. p. m. 413. Societatis Indiæ Orientalis culpâ perferatur; infallibili argumento, illam, qvæ hodiè tam copiosè tolerabilique pretio affertur, adulteratam, decoctam, sole exustam, situ corruptam, & mille fraudibus larvatam novaturientibus imponere.

§. III. Signaturam autem, atqve hinc oriundum characterem specificum (cùm seminis indicium æqvè fallax, nec omnino qvidem cùm fructu, seu baccis ad nos perveniat,) qvod attinet, licèt ut vanam penitùs rejiciant osores, condonandum illud tamen vitium Theologis qvidem esset; modò ne cespitarent adeo in definienda specie ac ambigerent; alio ad *Fœniculi*, *Chamæleagni*, *Sumach*, ad *Spireæ Paracelsi*, *Brusci*, *Myrtus Brabanticæ* familiam se convertente; ut de qvintuplici ex uno frutice oriundâ differentiâ, notabili figuræ, pretii, ac virtutis discrimine nihil dicam. Ex qvo colligitur, qvòd nec de rei veritate, ne dicam de u-

de utilitate certi qvicqvam liceat ſtatuere. Accedit, qvòd, apud *Sinenſes* qvi fuerunt, genuinam *Theam* viderunt accuratiùs, & explorârunt, ſimilia ſylveſtris roſæ foliis illius folia deprehenderunt. Ita ſanè allegatus ſuprà *Petrus Hoornius*, Legatus ad *Sinenſes* in Itinerar. part. 2. Daß die Thee eine Rosen Art sey/ soll niemand zweiffeln/ &c. Veritas non niſi una eſt, difformis ſemper falſitas. Falluntur igitur, aut fallunt, qvi tot uni herbæ tribuunt figuras, vires, æſtimationes.

§. IV. Accedit deſiderium allegatorum ab Autoribus characterum & proprietatum, coloris nempe, odoris, ſaporis; qvem viridem, violaceum, & cum blandâ adſtrictione gratè amaricantem teſtantur, recentem inſuper commendantes ad unum omnes. Dum interim cum Dn. *Bontekoë*, gramineo odore, colore terreſtri, ſapore fatuo contentum eſſe palatum petulans oporteat. Licet nec in hoc caſu ſagacioribus impoſtoribus fallendi materia deſit; aliis virorem lixivii adſperſione mentientibus, odorem aliis Nicotianæ temperatioris, foliis eminùs explicatis, appoſitè reſtituentibus. Qvod elementum utut anomalum, & à laudato odore alienum ſit; non deſerit tamen (novimus) adulteros; ſicut Ambram vili materiâ emeritumqve Moſchum ſale urinoſo, balſamum Apoplecticum delicatiſſimè fragrantem, modico Succini oleo, vel Caſtorei momento feliciter exaltare ſolent.

§ V. Reliqvis (vulgò vocant curioſitates, non certè à *Borello, Malpighio, Grewo*, & *Bartholino* demum protractas in lucem, benè tamen ornatas, *Spigelio* inventionis gloriâ relictâ,) minutiis in *Theæ* contemplatione ſuperſedemus; de fibris, membranis, reliqvisq; creditis viſceribus ſecuri; maximè circa ſuccum & ſangvinem, non verò coqvorum ſudorem ſoliciti. In qvò ſtudii genere ſanè ab anteceſſoribus ferè deſerti parùm profecimus, præter laudum immodicarum cumulos vix ſolido experimento relicto. Niſi qvòd Celeberrimus *Pechlinus* per modum præcipitationis cum ⊖lo; *Dn. Johann. Melch. Gengius* Diſput. de *Theâ* Francof. ad Viadr. habitâ ſub præſidio laudat. *Dn. D. Albini* th. 8. per deſtillationem, oleo Nicotianæ æmulo producto, ingenium *Theæ* explorârint;

C ſuum

suum etiam infelix Medicus extractum *Bontekoë* p. 487. adjecerit. Intereà salem volatilem, balsamicum, oleosum, particulasq; hamosas blandè adstringentes singuli urgent, effusissimè in virtutes anodynas, antiscorbuticas, diureticas, lithontripticas, excurrentes. Qvæ an præstita unqvàm, vel indè exspectanda sint? dubitamus; veriti, ne famam non sustineant elogia, verbaqve ipsa deniqve eventu erubescant. Qvare propiùs ad ignem accedendum partim actualem, partim potentialem, ut plus satis incalescat emortua hæc Dea, *Thea*, obscuraqve luci exposita omnibus patescat.

§. VI. Salem volatilem verum, non Chimæricum, triplici in statu inveniri rerum natura atqve ars æmula testatur: (1) Primus status fugitivus ac liber, (2) secundus medius, (3) tertius fixatus, & qvoad sensûs vix perceptibilis. Hæc res ut clarior fiat, exemplis efficiemus. Prioris salis volatilis naturalis præsentia in *Armoracia, Nasturtio, Cochlearia*, levi tritu proditur; unde inconstans, nec moram sustinet, nec ignem, cui reliqvi odores mox perituri *Jasmini, Hyacinthi, Tuberosæ, flor. Aurantior. Violar. Genistæ Hispanicæ* accenseri debent. Ex artificialibus salia omnia urinosa dicta, e. gr. ♀ri, *vipemr.* ; *C. C. Urinæ*, huc qvadrant. Alterius generis sunt salia volatilia oleosa, aromatico odore notabilia; qvæ vel pingviori 🜂i, vel viscositati implicata custodiuntur; ut sunt *Rosmarinus, Fœniculum, Melissa, Juniperus, Sassafras, Gummata Asæ, Camphora, Castoreum*: ex artificialibus olea destillata aromatica. Tertii deniqve generis iterùm triplicia sunt; vel essentialia dicta, & per coctionem & coagulationem parari solita; qvale sal ex Betulæ liqvore copiosè collectum est; vel per fermentationem, ut *in Lilior. convall. Rosarumq; putrefactarum*, item *Trifolii fibrini* spiritu patet, (sunt autem spiritus nihil aliud, qvàm salia volatilia, phlegmate soluta, vel ignis torturâ producta) hæc, qvà talia, rara vel nulla sui indicia produnt; unde rectorem postulant artificem, qvòd terrestribus impedita particulis sui juris non sint, istis compedibus violentâ manu liberanda. Ex artificialium catalogo adscribimus salia volatilia fixata, non castrata; illa violentis mineralium acetis, spiritu ⊕li & similium, sed delicato acido in concre-

tum

THEÆ NOVISSIMA.

EXigua. ingentis. ſolatia. luctus.
Agonizat. Thea.
An. Dea.
Panacea. deficit.
Verſum. immortale. nectar.
Oblivioni. jam. litatur.
Idolum. occidit.
Attoniti. Vates.
Salibus. ſuſpiria. miſcent.
Victimæ. exſangvi. cruorem.
Pudore. reſtituentes.
Poſt. fata. etiam. infelix. cadaver.
Negligitur.
Negat. Ægyptus. mumiam.

)(Balſa-

Balſamum. Patria. Germania. ſuccinum.
Picem. ne. tangas.
Jam. malè. olet.
Humandum. eſt. plures. ne. inficiat.
Exſurgat. rogus.
Reddaturqve. Laribus.
Emeritæ. favilla. herbæ.
Coëant. in. urnam. calices.
Terrâ. ſigillatâ.

Mundus. vult. decipi.

Detraxit. delubro. larvam.
Incorruptus. Naturæ. Myſta. Chymia.
Sceletoqve. ſuperbit.
Cave.
Crepat. apologiam. aretologus.
Experimentaqve. ridet.
Jampridem. qvadrupedum. elementorum.
Philoſophia. exulat.
Non. calidum. non. frigidum.
Sed. &. tibi. cave.
Coë.
Imperatur. ſilentium.

Suſpe-

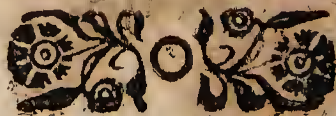
Suſp ecti. etiam. ſaporum. interpretes.
Sales.
Infidus. teſtis. Vulcanus.
Vana. fermentorum. examina.
Arcana. virtus. eminet.
Inſipida. Sulphure. vacua.
(Oleum. ac. operam. perdidimus.)
Mercurii. expers.
Magnetem. Acu. tangunt.
Paradoxon. narras.
Ita. eſt.
Sed. Martem. faſtidit. Aurum. attrahit.
Stramineum. naturæ. miraculum.
Tace. ſi. ſapis.

Vixit.

Medicina. ad. vitam. longam.
Non. ſolo. fumo.
(Nicotianæ. elemento.)
Sed. fama.
An. vana. mavis. opinione.
Credulorum. otio. aucta.
Nata.

Sub

Sub. âuſpicio. novitatis.
Poſtvortâ. obſtetricante.
Non. Proſâ.
Nutrita.
Meretricia. mercatorum. fraude.
Adulatorum. aſſenſu.
Adolevit.
Magnatum. autoritate.
Intumuit.
Donec. ſuperſtitionis. ſervitutem.
Excuteret. religio. veritatis.
Soli. Theæ. gloria.
Nulla. penitus. relicta.
Eheu. lemures. me, terrent.
Fallorne. an. errant. umbræ.
Pythagoream. ſupplicantes. metempſychoſin
An. metamorphoſin.
Per. me. licet.
Redeant. olim. in. **carduo.**
An. ad. palatum. futuræ.
Judica.
Parentatum. eſt.

um Hermaphroditicum coacta, levi iterùm ignis aurâ resuscitan-
u; de qva materia in argumento de ⊖le ♀ri coagulato, sub No-
liss. Dn. Præsidis nostri moderamine edito occurrunt plura.

§. VII. Horum omnium non nudiustertiùs, sed jam à mul-
o tempore instituto experimentorum examine, ne simulacrum,
videm in sterili & imbecilli *Thea* repertum fuisse, fides oculata
um manuum nos docuit; comparatâ hoc fine satis magnâ copiâ
retiosæ, nec nisi semel coctæ *Theæ* in Aulis duabus Illustrissimis,
ccedente insuper liberalitate duorum Serenissimorum Principum,
ecentis ac selectioris *Theæ apparatu* Præsidem mactantium. Mi-
andum modò, nisi simul indignandum, cur, cùm tot anteà ex le-
e moriantur methodi, (ut loqvitur *Helmontius*,) ad morbos pro-
erent & mortem homines Nobiliores; per qvotidianum *Theæ*
haustum tàm immodicum, *Hydropem*, *ἀγρυπνίαν*, *virium defati-*
NB. *gationem*, *maritalis debiti extinctionem*, suo sibi soleant ar-
cessere jumento, & τὸ pœnitere tanti redimant.

§. VIII. Nunc primi ordinis volatilitatem æquè ac secundi
oleosi, nemo emunctæ naris admittet; cùm sensus effugiat; aut
ullâ arte exprimet, nisi oleum ingratissimum & fœtidum venditare
velis. Postqvàm enim fœtidis deploravit fata sua lacrymis, hor-
endum sulphuris succedit magma, abjectissimo cadavere, omni sa-
e vacuo, in fundo remanente. Tertiâ ratione successus planè ir-
itus ac desperatus est. Nam nec per se, nec alieno stimulo adju-
um fermentationem subit, situ atqve putrilagine abominandâ suc-
cedente. *Salis* medii vana rursus exspectatio, licèt circumspectè
atqve cautè admodùm negotium aggrediaris. Deniqve an in „
combustione salem largitura sit fuligo? Philosophi fumosi testa-„
buntur; qui sapientiam ex fistula haurire consveverunt. Sal „
fixum, cùm ex combustione colligi, nisi parcissimus, vix qveat, for-
san copiosior invenietur in quisquiliis eorum, qui ex foliis bis mor-
tuis (vid. *then Rhyne* citat. *Gengio* dissert. de *Thee*, p. 11. à fin.)
lactucas præpararunt. Tincturas & extracta quod concernit, tàm
cum spirituosis, quàm aqueis parata, adeò imbellia reperies, ut sum-
ptus perdidisse pudeat tempusqve aureum. Unico, anteqvàm hinc
abeam,

abeam, experimento, *Bontekoë* respondendum adhuc, qua acid commissum extractum fermentasse asseverat; qvasi verò omnia, qvæ cum acidis congrediuntur, Sale volatili, ut ipse imaginatur s bi, abundarent; cùm & Alcalia & terrestria, & acida cum acid coëant ac tumultuentur. Hæc sunt, quæ experto innotuere ex in digni elementi anatomia.

§. IX. Quibus ita se habentibus, facilis erit de effectibu conclusio; cùm, quotquot noti, licet in principio communis c pinionis assensu, incantati ad cœlum eã attollerent, pessimè habuerin inde; quibusdam tempestivâ abstinentiâ cautioribus factis, alii contra ad internecionem deductis. Uti Hydropicorum ac ἀπε ψίας ventriculi, indeq; seqvente desperatâ diarrhæâ confectorum exempla qvamplurima possemus allegare. Nec obstat assensi Aulicorum, aliorumque autoritas; quorum rationem reddendi for san in conflictu dabitur occasio. Intereà non omnem tamen i patriâ herbæ recenti virtutem denegamus; nec in nostris regioni bus calidæ damnamus potum, cùm solius Aquæ coctæ usus medi cus & tempestivè sumtus egregios effectûs olim præstiterit, & præste etiamnum; maximè, si aromate balsamicarum herbarum domesti carum, eviratam *Theam* longè superantium, animetur: *Chamædris* puta, *Fumariæ*, *Trifolii fibrini*, *Veronicæ*, *baccar. Juniperi*, (cum potus *Lappæ* etiam admirandâ cum felicitate usurpetur „de *Salvia* quid dicam? quæ tantoperè ab Indis æstimatur, ut huju libram unam duplicato *Theæ* pondere permutent; velut luculenter graviterq; *Sponius* testatur. Tantum est de *Thea*. Soli DEO semper, nunqvàm soli Theæ, gloria dicenda!

NB.

* p. 14. §. 5. *silentium* pro *vitium*. Eád. p. §. 1. lin. 15. omiss. voc. *cùm nec*.

